

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

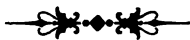
А. БЕЛИЋ

уз

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у
Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у
Београду, М. РЕШЕТАРА, б. проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив.
у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив.
у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА,
проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА,
проф. Унив. у Београду

КЊИГА VIII

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1928—1929

О писању *s* и *sa* у нашем језику.

Често се код нас појављују чланци и расправице у којима се нашироко и надугачко расправљају различна правописна питања, иако су она сама по себи и довољно јасна и довољно расправљена. Једна од таквих расправица јесте и књижица под насловом: О предлозима „s—sa“ и „su“. Kad se piše s, kada sa a kada su. Raspravio Nikola Stambuk, učitelj, 1928 (Splitska društvena tiskara. 8° 32 стр.).

По моме мишљењу, досада није постојало никаквог спора о писању тих предлога. Међутим овај писац жели да нормализира оно што у језику још није нормализовано, полазећи од нетачно формулисаних појава код проф. Маретића. Истина, писац вели да није „посизао за компаративном граматиком словенских наречја; а компаративно испитивање славенских наречја дало би обилне грађе за оваку радњу“ (Predgovor). Сумњам.

Ја мислим да се писац вара, ако мисли да ово питање претставља икакву нејасност са научне стране. Он, истина, даје нека објашњења, али у њима нема научних разлога појавима. Он сам вели да у расправи нема „научне системе“, али ње нема ни у објашњењима која он ипак даје. Можда је он сматрао да она, да су научнија, — не би била јасна онима којима је ова расправица са практичним циљем упућена.

И ја због ове књижице и ње ради не бих писао ове ретке. То чиним због тога што се писац позвао на Маретића и што је, можда, Маретић и заиста на њ утицао. Писац вели да се „највише окористио Маретићевом великом граматиком. Она је, душа ваља, продужује писац, и надахнула ову расправицу, јер је у њој указато на правилну примену предлога *s—sa*“. Ја хоћу да говорим о тој правилној примени предлога „*s—sa*“ Маретићеве велике граматике.

Маретић сасвим тачно вели да се у два случаја *мора* употребљавати *sa*, а не *s*, и то испред инструм. јд. *мноме* и испред речи које се отпочињу сугласницима *s*, *з*, *ш* и *ж*. Довде је све тачно. Затим, вели он, имају два случаја у којима *sa* долази *врло* радо: испред речи које се почињу групом сугласника и испред бројева и различних бројних израза. Истина је да у оваквим случајевима може доћи *sa*, али, у ствари, као што ћемо видети, испред њих се може употребљавати и *s*. Од писца зависи да ли

ће употребљавати чешће једно или друго. Према томе, *обавезна* је употреба *са само* у она прва два случаја. Зато *само* тако треба и разумети Маретићево правило и његово „врло радо“.

Пред речима које се почињу појединачним сугласницима и самогласницима употребљава се *обично* код Вука и у Маретићевим изворима предлог *с*; али, као што ћемо и то ниже видети, *може* се употребљавати и *са*. И ту зависи од писца, да ли ће и колико ће употребљавати једно или друго. Понеко, као што рекох, употребљава у овим случајевима *с*; тако чине и Вук и Даничић: али и Вук и Даничић знатно чешће него што изгледа на основу примера које Маретић наводи (на стр. 58—59 издања од 1899 г.) имају поред *с* и *са*. Зато ја употребу *с* не бих назвао ту „правилнијом“ као што је код Маретића него „обичнијом“, и то само код неких писаца, и зато сматрам да нико, а најмање Стамбук, не би имао права проглашавати једно за правилно, а друго за неправилно (исп. ниже и о правим научним разложима једне и друге употребе). Од писца зависи шта ће и у којим ће приликама употребити једно или друго. На основу тога одређивати каква нарочита *правила* било би бесмисленс.

Из колекције примера која није купљена нарочито са обзиром на употребу *са* и *с* навешћу употребу *са* тамо где би се очекивало *с*, према Маретићу, код писаца у току целог XIX века. Испред вокала: *са евројском цивилизацијом* Јак. Игњатовић, Дјела I, 1874, 48, *са изгубљене Катиче* К. Руварац, Скупљени списи I 61, *са овога свешта* Нов. Срб. 1838, 175, *са облачењем* Ђ. Поповић, Приповетке Николе В. Гогоља I, 1864, 149, *са оружјем* К. Руварац Скупљени сп. II 176, Б. Кнежевић, О херојима, 1903, 119, *са ума не смећњемо* Петар Руњанин, Теофрон, 1813, 255, *са удицом* С. Матавуљ, Прим. обличја 1899, 13 итд. Испред појединих сугласника: *са бисџра извора* К. Рув. Скупљ. сп. I 56, *са Богојем* Андра Гавриловић Деспот. власт. 1896, 153, *са великом својом штењом* Вук, Даница 3, 168, *са вином* М. Медаковић, Жив. и обич. Црног. 1860, 45, *са врло незгодни околности* К. Руварац Скупљ. сп. I 468, *са више шешкоћа* Ђ. Радић, О производњи раног поврћа 1901, 93, *са газеламa* Ј. Игњат. Дјела I 140, *са доброга својега ђамђења* М. Ђ. Милићевић, Педаг. поуке 1870, 11, *са Јелицом* Ј. Игњатовић, Патница 1888, I 40, *са једнога погледа* Св. Вуловић, Глас XIV, 1889, 96, *са јунацима* Ј. Игњатовић Дјела I, 1874, 65, *са кога је шо* Ст. Новаковић, Турско царство, 1906, 50, *са којима имамо посла* Е. Јосимовић, Основи нацртне геом. 185, *са лаке и слабе стране* К. Руварац, Скупљ. сп. II 58, *са Мариним грлом* В. Врчевић, Нар. приповијести

1890, 121, *са неколика човека* Вук, Прип. 1853, 216, *са ње је свешлила кућа* Ј. Веселиновић, Сlike I, 1896, 140, *са њо једном шубаром* М. Ђ. Милићевић, Прич. П. Јокића, 1891, 6, *са ротовог* Мijat Stojanović, Šala i zbilja, 1879, 61, *са робовима* Нов. срб. 1838, 87, *са разбијеном главом* Ј. Игњатовић, Дјела II, 1878, 25, *са шамбуром* Ст. Сремац, Поп Ћира и поп Спира 1911, 108, *са ше кобне бишке* К. Руварац, Скупљ. сп. I 39, *са шого звања* Дим. Поповић, Златотворно село, 1870 133, *са Турцима* Ј. Радонић, Ист. Срба I, 1911, 354, *са четири стране* Вук, Срп. нар. послов. 1849, 123 итд. То исто вреди и за групе сугласничке у почетку речи: иако се пред њима често употребљава *са*, у истим се приликама може употребити и *с*. Исп. код Вука и код горњих књижевника: *са њсима*, *са њсовком*, *са књижевничком средином*, *са дна*, *са другим*, *са њпредасудама*, *са њравом*, *са крујним*, *са благодарности*, *са њвога оца*, *са два ока* итд. и: *с њвозденим шшайом*, *с клешвом*, *с главе*, *с враша*, *с њразном*, *с њробља*, *с њрошком*, *с њређеџ њода*, *с бријега*, *с њрага* и сл. Ова је двојака употреба тако обична да нисам сматрао за поребно да наводим писце и њихова дела.

Може се коме учинити да сам ја нарочито бирао примере који би показивали потпуну помешаност *са* и *с* у поменутом положају. Зато ћу узети неколико савремених писаца код којих ћу, на извесном броју страна, показати однос употребе предлога *са* и *с* у поменутом три положаја: испред самогласника, испред једног почетног сугласника и испред почетне сугласничке групе. Ту ћемо видети да се код једнога писца употреба тих предлога врши више у корист *са*, а мање у корист *с* или обрнуто или да се она врши подједнако; али једнакости у том правцу међу њима нема. Тако, ако узмемо првих четрнаест глава (стр. 1—59) књиге Слободана Јовановића Вођи француске револуције (Београд, 1920), видећемо овакве односе: пред простим сугласником *подједнако* се употребљава *са* и *с* („са“ 44 пута, а „с“ 43) — *са најдоњега југа* 1, *са нечим необузганим* 1, *са њоме* 3, *са маџериним* 6, *са каквом* 6, *са госпођицом* 7, *са њрдном* 10, *са Мирабоом* 10, *са њером* 15, *са више вештине* 26 и сл.; *с његовим* 6, *с њиме* 8, *с великим* 10, *с једним* 20, *с Мирабоом* 11, *с којом* 18, *с новцем* 24, *с више душе* 25, *с њомођу* 27 итд.; на седам случајева испред вокала употребе „с“ — има четири употребе „са“: *с основима* 8, *с оноm* 5, *с оцем* 25 и сл., али и: *са учешћем* 36, *са рђавим* 42, *са увећаном* 24, *са обиљем* 16; на 10 случајева употребе *са* испред групе сугласника има *с* четири пута: *са влашћелинским* 1, *са младом* 10, *са*

много 16, *са књишким* 39, *са практичним* 39—40 и сл. али и: *с другим* 21, *с краљевима* 38, *с друге стране* 49, *с двором* 57. И на овом малом тексту види се да је код Јовановића употреба *са* знатно већа неголи код Вука. Али је оно још у знатно већој мери у употреби код Скерлића. Ако узмемо из његових Писаца и књига, на пр. VII књ., првих 113 страна (издање од 1922 год.), то ћемо на 53 случаја употребе *са* испред једног сугласника наћи свега 3 случаја употребе *с* (*с нама* 32, *с Турцима* 63, *с рањеницима* 103), на 12 случајева употребе *са* испред самогласника (*са исшovesћима* 112, *са усшехом* 112, *си искључењем* 28, *са извесним* 8, *са аманешом* 53 итд.) свега два пута *с* (*с исшочним* 42, *с искреношћу* 95); и, најзад, на *дешш* случајева употребе *са* испред групе сугласника (*са много* 110, *са хладовиштим* 109 итд.) нисам забележио ниједан случај употребе *с*. Код њега је употреба предлога *с* сведена на минимум, тако да се готово искључиво употребљава *са*. Сушту противност Скерлићу претставља др. Н. Велимировић. На 88 страна његових Беседа под гором (Београд, 1912) ја сам забележио овакав однос између употребе *са* и *с*: пред једним сугласником на 6 случајева употребе *са* (*са новорођеним* 12, *са које* 8, *са висине* 4, *са црном* 26 итд.) има 28 случајева *с* (*с немом* 14, *с мислима* 14, *с шшйлом* 12, *с лица* 8, *с целом* 39 итд.); пред вокалом: на два случаја употребе *са* — три случаја употребе *с* (*са осуђеницима* 77, *са одгурнушом* 83; *с облацима* 34, *с обе сшрвне* 42, *с ушштим* 77), пред групом сугласника — налазимо седам пута само *с* (*с шрахом* 27, *с шланине* 5, 27, *с два* 60, *с краљевске висине* 62, *с грешницима* 82, 83).

Ако се може рећи за Слободана Јовановића да мање или више подједнако употребљава *са* и *с* (ако узмемо као мерило њихове употребе положај испред једног сугласника), онда се слободно може рећи за Скерлића да употребљава искључиво *са*, а за Н. Велимировића да употребљава готово искључиво *с*. Кад бисмо узели друге књижевнике, видели бисмо да је и код њих та употреба различна. То долази отуда што је употреба *са* и *с* у свима другим случајевима изван горе поменути два (испред *мноме* и испред сугласника *с*, *з*, *ш* и *ж*, у чему се сви писци слажу) — ствар стила и књижевне навике. И код Вука и Даничића та је употреба ствар стила или нарочите жеље тако да ставе. Према томе, оно што је стилска особина појединих писаца и у чему мора бити разлике према индивидуалности њиховој не може се нормирати на основу нетачно дефинисане употребе њихове код ма како крупних писаца наших.

Као што сви наведени примери сведоче — а они би се могли до миле воље увећати — не може се рећи да је искључива употреба предлога *с* испред речи које се почињу самогласником или једним сугласником *ї*правило, а употреба *са* — *нешто неправилно*. То не одговара ни стању које је у књижевном језику, а не одговара ни научим разлозима.

Ја мислим да је мишљење о „правилности“ и „неправилности“ поникло на основу нетачног схватања услова и узрока употребе *с* и *са* у различним положајима у савременом нашем језику. Није ни за кога тајна како се дошло до двојности овог предлога. Од старог *сѣ* у *јаком ѿложјају* чувао се полугласник, дајући у нашем језику *а*. То се сачувало у потпуности само у изразу *са мно* до данас (исп. ст. слов. *сѣ мѣноѡ*); зато и имамо увек *са мно*. Из других случајева где је *сѣ* било или у јаком или у слабом положају добивено је: *са ѿишцом* (*сѣ ѿишицеѡ*) или *с ѿѡм* (*сѣ ѿѡмѡ*), дакле, два предлошка облика: *са* и *с*. Ти облици предлога, без икаквог утицаја старих прилика, а према осећању језичком самих писаца, и згодности или незгодности употребе, како их је свако од њих осећао, — сасвим су се слободно почели употребљавати. Тако је дошло да се пред почетним сугласником *с*, *з*, *ш* или *ж* употребљава *са*, а не *с*, јер је функција предлога јаснија језичком осећању када се предлог не губи испред тих сугласника, — иначе *сѣ зѡбѡмѡ*, *сѣ сесѣромѡ* или сл. дало би *з зубѡм* (са дугим *з*), *с сесѣром* (са дугим *с*) и сл. у којима се у нашим старим споменицима обично и писало једно *з* или једно *с*; тако је дошло да се пред групом сугласника, ма којег порекла била оне (било да је *ѣ* било у јаком положају: *са ѿсом*, *са ѿишцом* или слабом: *са главом*, *са ѿрага*, *са клешѡм* и сл.), употребљава чешће *са* него *с*, а испред самогласника и једног сугласника — чешће *с* него *са*; али то не значи да је *са* неправилно и да се у свима тим случајевима не може употребљавати паралелно са *с* и *са* или чак и чешће од њега или обрнуто.

У употреби чешћој или ређој ових предлога у свима другим случајевима сем испред *мно* и сугласника *с*, *з*, *ш* и *ж* влада велика неједнакост међу писцима. Зато ту граматика не може давати дефинитивних правила све дотле докле се одређени начин употребе у одређеним приликама не одомаћи. Друкчије би то значило — произвољно нормализирање нечега што у самој језику није још довољно устаљено. На то граматичар нема права.

А. Белић